

ks. dr hab. Paweł Borto
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Teologii
Katedra Chrystologii i Eklezjologii Fundamentalnej

Recenzja rozprawy doktorskiej

ks. mgr. lic. Błażeja Małolepszego pt.: *Sens Krzyża Chrystusa w ujęciu Josepha Ratzingera/Benedykta XVI. Uniwersalne znaczenie – współczesny kontekst*

napisanej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego
pod kierunkiem ks. dr. hab. Sławomira Zielińskiego
(Katowice 2021, ss. 322)

1. Problematyka podjęta w rozprawie i jej aktualność

Podjmując się opracowania tematu swojej rozprawy doktorskiej ks. mgr lic. Błażej Małolepszy obrał za punkt odniesienia trzy obszary problemowe stanowiące tło problematyki podjętej w jego dysertacji. Pierwszym jest zagadnienie sensu. Odwołanie się w tytule omawianej dysertacji do problematyki sensu przypomina, że Autor poruszył w niej kwestie mające znaczenie nie tylko dla refleksji w wymiarze filozoficznym i teologicznym, poszukującej ostatecznych odpowiedzi, ale również kwestie głęboko egzystencjalne i dotyczące każdego człowieka. Wprawdzie współczesna epoka charakteryzowana jest niekiedy jako czas *homo ludens* czy też czas człowieka uciekającego od pytań o charakterze ostatecznym i metafizycznym albo czas tzw. *pensiero debole* (G. Vattimo), trzeba jednak stwierdzić, że również w tych przypadkach, jawiących się jako próba ucieczki od pytania o sens ostateczny, w końcowym rozrachunku padają jakieś cząstkowe odpowiedzi na pytanie o sens życia. Człowiek, który jest istotą rozumną, ma wpisane w swą naturę to, aby jego życiu towarzyszyło jakieś uzasadnienie i odwołanie się do określonych wartości. Bez jakiejś odpowiedzi na pytanie o sens rezygnuje się bowiem z życia. I odpowiedzi tej poszukuje się zarówno w wymiarze refleksji indywidualnej, jak też w wymiarze refleksji, która tworzy dziedzictwo myśli filozoficznej i teologicznej. Już sama ta obserwacja wystarcza, by wskazać na aktualność podjętego w ocenianej dysertacji tematu.

Drugim punktem odniesienia dla podjętego w rozprawie zagadnienia jest tematyka związana z wydarzeniem Krzyża Chrystusa. Tematyka ta była i jest przedmiotem namysłu przede wszystkim w obszarze refleksji teologicznej – i to zarówno w teologii dogmatycznej, jak i w teologii fundamentalnej czy ascetycznej. Krzyż Chrystusa stanowi bowiem samo centrum objawienia i szczytowy moment spełnienia się posłannictwa Chrystusa oraz najwyższy wyraz Jego miłości do Boga i ludzi. Ale również w refleksji o charakterze filozoficznym tajemnica Krzyża Chrystusa stanowi niekiedy ważny punkt odniesienia. Wystarczy, na zasadzie przykładu, odwołać się do publikacji X. Tillietta’a czy też do myśli M. Hołdy zajmującego się zagadnieniem ukrytości Boga albo do nurtu myśli filozoficznej prowadzącej namysł nad doświadczeniem zła. Oznacza to, że również w tym wymiarze dysertacja ks. Błażeja Małolepszego odnosi się do tematyki podejmowanej współcześnie – zarówno w obszarze myśli teologicznej, jak i filozoficznej.

Trzecim punktem odniesienia dla tematyki podjętej w recenzowanej rozprawie doktorskiej jest współczesne zainteresowanie teologią J. Ratzingera. Autor rozprawy we wstępie pokazał, że jest świadomy istnienia swego rodzaju „zwrotu ratzingerowskiego” cechującego część współczesnej teologii katolickiej (por. s. 9). Nie trzeba szerzej rozwijać tego wątku, bowiem najlepszym sprawdzianem wskazującym na zainteresowanie myślą J. Ratzingera i na jej znaczenie dla współczesnej teologii jest inicjatywa wydania jego pism podjęta w wielu obszarach językowych (choćby w języku niemieckim, włoskim, polskim itp.).

Można więc stwierdzić, że recenzowana dysertacja podejmuje problematykę, którą wyznacza spotkanie trzech niezwykle aktualnych i doniosłych kwestii: pytania o sens, tajemnicy Krzyża oraz współczesnego zainteresowania teologią J. Ratzingera i później Benedykta XVI. Takie zakreślenie pola badawczego oznacza podjęcie badań nad tematyką, która cieszy się dużym zainteresowaniem i doniosłością w więcej niż jednym obszarze refleksji, a zarazem łączy wymiar egzystencjalny ze spekulatywnym. Stanowi to niewątpliwy walor recenzowanej rozprawy doktorskiej.

2. Struktura i treść rozprawy

Recenzowaną rozprawę otwiera spis treści (s. 3) oraz wykaz skrótów (s. 4), które poprzedzają wstęp (s. 5-16). We wstępie Autor uzasadnił wybór tematu rozprawy wskazując, iż tematyka Krzyża wpisuje się w zagadnienie objawienia będące przedmiotem refleksji teologiczno-fundamentalnej, a jednocześnie że refleksja nad wiarygodnościowym wymiarem

Krzyża rozumianego jako „integralne wydarzenia zbawcze męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa” (s. 11) pozwala ukazać jego objawiony sens. Wyjaśnił także, dlaczego za punkt odniesienia przyjął teologiczny dorobek J. Ratzingera i Benedykta XVI wskazując, iż myśl niemieckiego Teologa i Papieża cechuje aktualność spostrzeżeń i niezwykła zdolność budowania argumentacji, a zarazem jest to myśl, w której Krzyż postrzegany jest jako szczególne miejsce objawienia się Boga (por. s. 13). Zgodnie z zasadami, we wstępie zostały omówione również metody zastosowane w przygotowywaniu dysertacji oraz jej struktura.

Rozdział I (s. 17-88) stanowi obszerne opracowanie problematyki sensu i ma charakter wprowadzający w całość dysertacji. Autor uznał bowiem, że teologia fundamentalna jako „teologia pogranicza” musi wziąć pod uwagę kontekst filozoficzny i kulturowy omawianego w dysertacji zagadnienia. Stąd w rozdziale omówiono najpierw refleksję nad zagadnieniem sensu w myśli nowożytnej i ponowoczesnej, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu nihilizmu na tę myśl. Następnie została przedstawiona problematyka współczesnej antropologii oraz cechującego ją „kryzysu sensu”. Trzeci z punktów rozdziału poświęcony został przedstawieniu diagnozy J. Ratzingera i Benedykta XVI dotyczącej przyczyn i obszarów dotkniętych przez współczesny kryzys sensu. W ostatniej części rozdziału Autor wskazał, że w myśli J. Ratzingera i Benedykta XVI akt chrześcijańskiej wiary jest naznaczony charakterem logosowym, a więc jest ściśle związany z poszukiwaniem prawdy i sensu zarazem.

W rozdziale II (s. 89-145) omówione zostało rozumienie Krzyża jako miejsca objawienia się Boga. Tematykę rozdziału, zdaniem Autora omawianej dysertacji, wyznacza myśl J. Ratzingera, dla którego właśnie Krzyż Chrystusa stanowi centrum objawienia Boga i zarazem streszczenie chrześcijańskiej wiary odpowiadającej na to objawienia. W logiczny i przejrzysty sposób Autor analizuje w tym rozdziale najpierw samo pojęcie objawienia charakteryzujące myśl J. Ratzingera, a następnie w kolejnych punktach odpowiednio objawienie Ojca, Syna i Ducha Świętego, które są wpisane w misterium Krzyża.

Rozdział III (s. 146-209) poświęcony został ukazaniu tajemnicy Krzyża jako rzeczywistości objawiającej misterium ludzkiej osoby. Autor wskazał bowiem, że wydarzenie Krzyża według J. Ratzingera niesie w sobie objawioną antropologię ukazującą odpowiedzi na pytania o to, kim jest człowiek i jakie jest jego przeznaczenie, a także jaki sens ma cierpienie i śmierć? Stąd w rozdziale zostało najpierw omówione rozumienie tajemnicy ludzkiej osoby w ujęciu J. Ratzingera, który choć nie przedstawia systematycznego wykładu na ten temat, w różnych miejscach swych publikacji prezentuje spójny pogląd. Następnie Autor przedstawił cztery wymiary objawieniowe Krzyża, które obecne są w myśli J. Ratzingera, a więc: Krzyż

jako objawienie grzeszności człowieka, objawienie sensu cierpienia, sensu śmierci oraz sensu życia.

W rozdziale IV (s. 210-262) Autor omówił tajemnicę Krzyża jako rzeczywistości objawiającej zbawczy sens. Wskazał, iż ten objawieniowy charakter zbawczego sensu może zostać dostrzeżony w Krzyżu zarówno dlatego, że na krzyżu dokonano się zbawcze dzieło Chrystusa, jak też i dlatego, że z biegiem czasu właśnie Krzyż stał się symbolem chrześcijańskiej wiary oraz przesłania o zbawczej miłości Boga. Stąd w swej treści rozdział rozpoczyna się od przedstawienia historycznego wymiaru wydarzeń związanych ze śmiercią krzyżową Chrystusa, ponieważ zdaniem Autora jego zbawczy sens musi być widziany najpierw na tle tego, czym krzyż był w historii. Następnie zostało omówione zagadnienie paschalno-rezurekcyjnego sensu Krzyża. Autor słusznie stwierdził bowiem, że nie można zrozumieć zbawczego sensu Krzyża bez odniesienia wydarzeń z nim związanych do paschalnych świąt żydowskich oraz do tajemnicy zmartwychwstania. W kolejnym punkcie Autor przedstawił rozumienie zbawczego wymiaru Krzyża w tekstach Ratzingera w kontekście współczesnej soteriologii. W ostatnim punkcie tego rozdziału Autor omówił ten wymiar w refleksji J. Ratzingera nad tajemnicą Krzyża, który określił jako kosmiczny sens Krzyża, ponieważ wydarzenie to obejmuje nie tylko wymiar ludzkiego ducha, ale również cały kosmos.

Całość przeprowadzonej analizy zamyka zakończenie (s. 263-267), w którym Autor przypomniał postawiony w pracy cel badawczy koncentrujący się wokół zagadnienia sensotwórczego charakteru Krzyża w ujęciu J. Ratzingera i Benedykta XVI. Przypomniał również, że tak sformułowany cel wpisuje się w poszukiwania teologicznofundamentalne i jest ściśle związany z uzasadnianiem wiarygodności chrześcijaństwa. Zgodnie z zasadami, zakończenie zawiera również syntetyczne przedstawienie treści poszczególnych rozdziałów i kończy się podsumowaniem ukazującym oryginalność podjętych w tej pracy badań, a także możliwość prowadzenia dalszych poszukiwań nad myślą J. Ratzingera i Benedykta XVI.

Pracę wieńczy obszerny spis bibliograficzny (s. 268-322).

3. Ocena formalna

- *układ pracy:*

Poszczególne części recenzowanej rozprawy od strony formalnej są w pełni zgodne z zasadami przyjętymi dla prac o charakterze teologicznym. Wstęp zawiera wszystkie

wymagane informacje, a więc omawia aktualność tematyki i stan badań w tym zakresie, cel badawczy, źródła i zastosowane metody oraz zaplanowany przebieg analizy. Podział na cztery rozdziały jest proporcjonalny i logiczny. Pierwszy rozdział ma charakter wprowadzający i szeroko omawia współczesne zagadnienie problematyki sensu. Dopiero na tym tle w kolejnych trzech rozdziałach przedstawione są treści bezpośrednio związane z rozumieniem sensu Krzyża według J. Ratzingera i Benedykta XVI – treści, które mogą właściwie wybrzmieć właśnie dzięki zarysowaniu szerszego tła. Całość pracy wieńczy zakończenie syntetycznie podsumowujące wyniki przeprowadzonych analiz.

Jedyną rzeczą, którą można wytknąć w strukturze dysertacji jest brak podsumowań u końca każdego z rozdziałów. Takie podsumowania ułatwiłyby syntetyczne ujęcie wniosków z dość obszernej analizy przeprowadzonej w każdym z rozdziałów.

- *bibliografia:*

Dysertacja została bardzo dobrze udokumentowana. Praca zawiera 1624 przypisy bibliograficzne – prawie wyłącznie o charakterze dokumentującym lub odsyłającym do innych dzieł w celu pogłębienia jakiegoś zagadnienia. Przypisy zostały przygotowane starannie, zgodnie z przyjętymi w tego typu rozprawach zasadami. Jedynie w przypadku odwoływania się do dokumentów Magisterium Kościoła Autor odstąpił od zasady wskazania źródła w nawiasach w tekście głównym, a konsekwentnie umieszczał odnośnik w przypisie dolnym. W przypisach zdarzają się pojedyncze błędy o charakterze technicznym (błędy literowe) czy też wynikające z tego, iż różne czasopisma stosują różny sposób opisu swoich tomów i zeszytów (np. w przypisie 48 na s. 20 jest zapis: „Diametros” (2004), nr 2, a w innych miejscach Autor konsekwentnie podaje numer czasopisma przed rokiem wydania w nawiasie, natomiast po nawiasie dodaje ewentualny numer zeszytu).

Spis bibliograficzny jest bardzo obszerny i został podzielony na dwie główne części: źródła (s. 268-285) i literaturę pomocniczą (s. 285-322). W obrębie źródeł Autor wyróżnił Pismo Święte, dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, dokumenty wydane przez Benedykta XVI (72 pozycje) i pisma Josepha Ratzingera (119 pozycji). Natomiast w obrębie literatury pomocniczej spis słusznie został podzielony na dwie części: opracowania i komentarze do myśli Benedykta XVI i Josepha Ratzingera oraz literaturę uzupełniającą.

Spis bibliograficzny w obrębie każdej części został uporządkowany w porządku alfabetycznym. Jest to pewnym mankamentem pracy, bowiem dawny dobry zwyczaj

podpowiadał, aby źródła porządkować chronologicznie, ponieważ pozwala to na lepszy ogląd rozwoju myśli danego autora czy też w obrębie danych źródeł.

Od strony formalnej spis bibliograficzny został opracowany zasadniczo poprawnie. Jedyne dwa dokumenty Międzynarodowej Komisji Teologicznej (s. 269) zostały niewłaściwie zakwalifikowane jako inne dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, choć przecież Komisja ta ma jedynie charakter doradczy i nie wyraża oficjalnego stanowiska Magisterium Kościoła.

- *język*:

Język dysertacji jest zasadniczo poprawny. Autor chętnie przywołuje obszerne fragmenty tekstów źródłowych, ale również dobrze streszcza referowane poglądy. Niezręczne czy też niepoprawne stylistycznie sformułowania albo drobne potknięcia gramatyczne, interpunkcyjne lub błędy w zapisie nazwisk pojawiają się niezwykle rzadko jak na tak obszerny tekst. Zostały one ujęte w dołączonym aneksie zawierającym wskazania koniecznych poprawek.

- *błędy*:

Recenzowana rozprawa została przygotowana starannie. Występują wprawdzie różnego rodzaju błędy o charakterze interpunkcyjnym, literowym, gramatycznym czy stylistycznym, ale nie jest ich wiele w stosunku do objętości pracy. Błędów o charakterze merytorycznym prawie nie ma. Jedyne zastrzeżenie można mieć do używania przez Autora określenia „teandryczna struktura bytu ludzkiego” (s. 148). Autor używa tego określenia jako dobrze oddającego myśl antropologiczną J. Ratzingera. Jest to twierdzenie błędne, ponieważ przymiotnik „teandryczny” określa współistnienie rzeczywistości Boskiej i ludzkiej, podczas gdy w odniesieniu do bytu ludzkiego właściwiej jest mówić o otwarciu natury ludzkiej na rzeczywistość nadprzyrodzoną oraz o tym, że człowiek jest *capax Dei*. Tak zresztą o tym mówi się w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, a przywołane przez Autora dla uzasadnienia twierdzenia o teandrycznej strukturze bytu ludzkiego w przypisie 933 numery 27 i 33 Katechizmu nie zawierają stwierdzenia, że byt ludzki ma teandryczną strukturę. Choć więc czas przyznany na sporządzenie recenzji nie pozwala na szczegółowe sprawdzenie wszystkich publikacji J. Ratzingera pod tym kątem, można niemal ze stuprocentową pewnością uznać, że podobnego twierdzenia w jego pismach nie można znaleźć.

4. Ocena merytoryczna

- *walory rozprawy:*

Recenzowana rozprawa stanowi obszerne i dobrze udokumentowane przedstawienie myśli J. Ratzingera i Benedykta XVI na temat sensu Krzyża Chrystusa, wypełniając w ten sposób ważną lukę w opracowaniach na temat myśli niemieckiego Teologa i późniejszego papieża Benedykta XVI.

Pod kilkoma względami recenzowana rozprawa zasługuje na docenienie. Tekst rozprawy, a zwłaszcza wstęp, ujawnia właściwą dla rzetelnej pracy naukowej świadomość metodologiczną Autora. Zna on specyfikę teologii fundamentalnej oraz ma należyta świadomość metodologii właściwej dla refleksji teologiczno-fundamentalnej i dobrze potrafił to wyrazić we wprowadzeniu do swej rozprawy. Autor jest też świadomy znaczenia podejmowanej tematyki we współczesnym kontekście, czemu dał wyraz choćby w I rozdziale rozprawy. Rozdział ten zasługuje na docenienie także ze względu na szersze opracowanie problematyki korzeni oraz współczesnego tła filozoficzno-kulturowego zagadnienia sensu oraz ukazanie, jak w tym kontekście jest ono podejmowane w tekstach J. Ratzingera i Benedykta XVI. Jest tu dobra synteza ukazująca nurty i prądy nihilistyczne oraz ich wpływ na współczesną myśl i kulturę.

Po drugie, na pochwałę zasługuje całościowa koncepcja pracy. Jest ona przemyślana, logiczna i proporcjonalna, co jednoznacznie świadczy o dobrym opanowaniu przez Autora całości materiału oraz o tym, że tekst pracy został zredagowany z perspektywy syntetycznego oglądu całości zagadnienia. Rozprawa jest więc wynikiem dojrzałego namysłu nad opracowywanym tematem badawczym.

- *uwagi krytyczne:*

Lekturę ciekawej i dobrze napisanej rozprawy kończy jednak pewne uczucie niedosytu. Autor z łatwością referuje myśl J. Ratzingera i ukazuje na podstawie źródeł, jak w różny i bogaty sposób jest niekiedy wyrażana ta sama prawda. Ale zarazem tym obszernym analizom nie towarzyszy nieraz głębszy namysł nad danym zagadnieniem oraz postawienie pytań o kwestie będące u podstaw danej myśli czy też o jej krytykę przez innych autorów. Niech przykładem tego będzie choćby twierdzenie Autora, że antropologia J. Ratzingera jest antropologią wynikającą wprost z objawienia i jest całkowicie od niego zależna (por. s. 56). Ten jakże ważny wniosek domagałby się dalszego komentarza i wskazania, dlaczego jest to charakterystyczne dla myśli J. Ratzingera i jakie racje się za tym kryją. Są to przecież kwestie

mające ogromne znaczenie dla teologii fundamentalnej trudniącej się uzasadnianiem wiarygodności chrześcijaństwa.

Drugim aspektem, który świadczy o tym, iż w refleksji nad myślą J. Ratzingera i Benedykta XVI brakło Autorowi koniecznego krytycznego dystansu, jest sposób narracji. Autor, referując poglądy niemieckiego Teologa i późniejszego Papieża, odwołuje się do licznych opracowań – i słusznie – ale lektura niektórych paragrafów nie pozwala odróżnić myśli źródłowej, która jest referowana od tego, co na ten temat piszą inni autorzy. Dla przykładu można przywołać kilka takich miejsc. Oto bowiem ostatni z paragrafów na s. 87 odwołuje się do stwierdzenia K. Góździa, choć tekst sugeruje, że nadal jest referowana myśl J. Ratzingera. Podobnie jest na s. 169, gdzie zdanie „Ratzinger dostrzega, że wraz z odsuwaniem kwestii Boga poza horyzont ludzkiej świadomości, zanika poczucie grzechu” jest opatrzone przypisem odsyłającym do artykułu J. M. Popławskiego, czy też na s. 248, gdzie ostatnie zdanie wyraźnie mówi o myśli J. Ratzingera, a odsyła do publikacji J. Szymika. Wskazane przykłady zostały przywołane, aby ukazać, na czym polega ów brak „krytycznego dystansu” do omawianej przez Autora myśli. Dodać należy, że Autor w trakcie analiz zasadniczo nie przywołuje krytycznych wobec teologii J. Ratzingera tekstów i ogranicza się do autorów, którzy traktują jego myśl z estymą.

Trzeci z wymiarów recenzowanej rozprawy, który domaga się krytycznej uwagi, związany jest z metodą przyjętą przez Autora. Autor zrezygnował – z trudnej w przypadku tak licznych tekstów źródłowych, ale chyba bardzo pomocnej dla krytycznego podejścia – analizy myśli J. Ratzingera z uwzględnieniem perspektywy chronologicznej. Nie chodzi tu tylko o to, że w spisie bibliograficznym źródeł dzieła J. Ratzingera i Benedykta XVI uporządkował w sposób alfabetyczny, ale również w sposobie prezentacji jego myśli pozwala czytelnikowi odnieść wrażenie, że myśl ta na przestrzeni dziesięcioleci jest ciągle taka sama w odniesieniu do omawianych zagadnień. Stąd powstaje pytanie, czy tak przedstawiona narracja jest wynikiem świadomego wyboru wynikającego stąd, że w myśli J. Ratzingera i Benedykta XVI nie trzeba szukać jakiegoś rozwoju – a więc wyboru, o którym warto by było poinformować czytelników – czy też Autor nie stawiał sobie takiego pytania?

Wśród innych drobnych uwag należy przywołać jeszcze jedno ważne stwierdzenie zawarte w rozprawie. Na s. 7 we wstępie Autor zaznaczył, że dodatkowym motywem zainteresowania tematyką Krzyża są wypowiedzi współczesnego Magisterium Kościoła, które nawiązują do Misterium Krzyża. Nie podał przy tym żadnego przykładu, choć warto byłoby o tym wspomnieć choćby w przypisie, podając kilka przykładów.

- możliwość publikacji:

Ze względu na wagę zagadnienia dla refleksji teologicznofundamentalnej warto rozważyć publikację części lub całości recenzowanej rozprawy doktorskiej. Na uwagę na pewno zasługuje pierwszy rozdział tej pracy. Przygotowanie do publikacji całości rozprawy domagałoby się bardziej syntetycznego ujęcia niektórych treści, ponieważ zdarzają się powtórzenia polegające na tym, że ta sama lub podobna treść została wyrażona nieco inaczej. Przy publikowaniu warto też byłoby uwzględnić uwagi dotyczące krytycznej interpretacji myśli J. Ratzingera i Benedykta XVI. Do recenzji został załączony aneks z wykazem miejsc, w których potrzebna byłaby korekta o charakterze bardziej technicznym niż merytorycznym.

5. Wniosek końcowy

Oceniana rozprawa doktorska podejmuje ważny aspekt refleksji teologicznofundamentalnej i stanowi cenny wkład w polską myśl przybliżającą teologię J. Ratzingera i Benedykta XVI. Jest opracowaniem oryginalnym, a jej Autor wykazał się umiejętnością analizy tekstów stanowiących źródła pracy i syntetycznego prezentowania wniosków tej analizy, a także koniecznej wiedzy z zakresu teologii fundamentalnej. Wskazane powyżej uwagi krytyczne nie stanowią przeszkody, aby recenzowaną dysertację ocenić pozytywnie.

Stwierdzam więc, że przedstawiona do oceny rozprawa ks. mgr. lic. Błażeja Małolepszego pt.: *Sens Krzyża Chrystusa w ujęciu Josepha Ratzingera/Benedykta XVI. Uniwersalne znaczenie – współczesny kontekst* spełnia merytoryczne i formalne wymogi stawiane dysertacjom doktorskim określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. art. 13 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z późniejszymi zmianami i kieruję do Rady Naukowej Instytutu Nauk Teologicznych Wydziału Teologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach wniosek o dopuszczenie ks. mgr. lic. Błażeja Małolepszego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

/ks. dr hab. Paweł Borto/

Aneks – corrigenda:

- s. 8 – jest: „po zakończeniu soboru...”, winno być: „po zakończeniu Soboru...” (chodzi o konkretny Sobór, o którym tu się mówi i który wcześniej został nazwany);
- s. 17 – brak przecinka w zaznaczonym miejscu w zdaniu: „Do takich zagrożeń Ratzinger/Benedykt XVI zalicza różnorakie błędne antropologie, sekularyzm, relatywizm, absolutyzację wolności i rozumu, nihilizm, a także materializm praktyczny.”;
- s. 20 przypis 48 – używany zapis numeracji czasopisma niekonsekwentny – tutaj jest „nr”, a na stronie poprzedniej „z.”;
- s. 21 przypis 55: po nazwie czasopisma zamiast kropki winien być przecinek;
- s. 22 – błąd o charakterze stylistycznym w zdaniu: „Filozof uważa metafizykę za zbędność” (winno być: za coś zbędnego);
- s. 25 – niepoprawne stylistycznie sformułowanie: „przewartościowanie wartości”;
- s. 30 – niepoprawne stylistycznie i gramatycznie sformułowania w wyrażeniach: „Przywraca mu wolność w narzuceniu przez religię sensu i w ostatecznej perspektywie prowadzi do praktycznego nihilizmu”; „nihilizm przesiąknął do myśli ludzkiej”;
- s. 34 – niepotrzebny przecinek w podkreślonym miejscu: „... jednakże przedstawia on w swoim filozofowaniu człowieka, jako niezdolnego do ugruntowania kultury...”;
- s. 38 – pierwszy akapit – równoważniki zdania winno się oddzielić od zdania głównego średnikiem lub dywizem, np.: jest kimś całkowicie wolnym i nieskrępowanym – kimś, kto może tworzyć swoją egzystencję w różnych kierunkach, jak chce i bez żadnych wytycznych; kimś, kto dzięki „woli mocy” kreuje siebie samego...;
- s. 38 – winno być: „mógł zająć Jego miejsce”, ponieważ Autor słowo Bóg zapisuje wielką literą;
- s. 38 – w podkreślonym miejscu jest niepotrzebny przecinek: „Człowiek pozbawiony Boga, to człowiek, który...”;
- s. 38 – brak przecinka w podkreślonym miejscu: „To właśnie wola, a nie rozum stanowi siłę kreacyjną...”;
- s. 40 – błąd stylistyczny – równoważniki zdań zostały użyte zamiast zdań: „Skoro zaś stało się nierzeczywiste, to w konsekwencji bezsensowne, niewarte przeżycia i bezcelowe. Pozbawione transcendentnych wartości, zamknięte jedynie w kręgu własnego „ja”.”;
- s. 42 – błąd literowy w słowie „post-modernizm” (jest: post-modrenizm);
- s. 42 – błędny zapis nazwiska: Sartra (zamiast Sartre’a);
- s. 43 – stylistycznie błędne „owym jej *arche*” – winno być albo: „owym *arche*”, albo: „jej *arche*”;
- s. 44 – niepotrzebny przecinek w zaznaczonym miejscu: „Do tej aktualnej kryzysowej sytuacji współczesnego człowieka, odniósł się Jan Paweł II...”;

- s. 51 – brak przecinka w zaznaczonym miejscu: „...który ciągle się staje a sens jego życia polega na tym...”;
- s. 55 – słowo „papieża” w drugim akapicie winno być zapisane wielką literą (jak zresztą jest w pierwszym akapicie);
- s. 57 – w przypisie 239 słowo „fidei” winno być zapisane kursywą; niepotrzebny przecinek w zdaniu: „Papież, jako wprawny antropolog zauważa, że...”;
- s. 60 – brak wielkiej litery w zdaniu: „ukazuje Go jako tego, który narzuca...”; w zdaniu: „Różna jest także jego i jego odmian geneza” brak jakiegoś wyrazu;
- s. 63 przypis 270 – słowo „veritate” winno być zapisane kursywą;
- s. 68 – w przypisie 307 opis „Wykłady bawarskie z lat 1963-200” jest błędny (winno być: „... z lat 1963-2004”); w przypisie 311 brak spacji po „w:”;
- s. 69 przypis 319 – słowo „veritate” winno być zapisane kursywą;
- s. 73 – zamiast słowa „pojecie” winno być: „pojęcie”;
- s. 80 – równoważnik zdania występuje w funkcji zdania: „Zwłaszcza, jeśli chodzi o nihilistyczną i postmodernistyczną skrajność irracjonalności i ‘słabego rozumu’”;
- s. 81 – przypis 402 nie powinien być zapisany kursywą;
- s. 83 przypis 417 – w opisie tytułu *Człowiek – reprodukcja czy stworzenie?* Zamiast dywizu jest łącznik (Człowiek-reprodukcja...);
- s. 91 – w zdaniu „Bóg sam objawia się...” czasownik „objawia się” niepotrzebnie został napisany wielką literą, a pod koniec ostatniego akapitu przed przecinkiem jest niepotrzebna spacja („... i zjednoczył się z Nim, a ‘sens całej późniejszej historii...’”);
- s. 93 przypis 481 – błędnie podano nazwisko – zamiast Alberigo jest: „Alberino”; nr przypisu 486 w tekście nie powinien być zapisany kursywą;
- s. 97 – przypis 519 niepotrzebnie zapisany kursywą; w przypisie 521 jest niepełny opis czasopisma – winno być: „Kieleckie Studia Teologiczne”;
- s. 99 – w przypisie 540 błędny opis czasopisma – jest: „Studia Teologiczne. Wierzę w Syna Bożego”, a winno być: „Studia Teologiczne” („Wierzę w Syna Bożego” to tytuł danego rocznika);
- s. 101 – jest: (Wj 3), winno być: (por. Wj 3);
- s. 102 – jest: „Bóg Objawiony w Chrystusie...”, winno być: „Bóg objawiony w Chrystusie...”;
- s. 103 – jest: *Dia - Logosem*, winno być: *Dia-Logosem*;
- s. 104 przypis 589 – jest: *Staurologiczno - rezurekcyjne*, winno być: *Staurologiczno-rezurekcyjne*;
- s. 105 – jest: „... Objawienia się Boga Ojca”, winno być: „... objawienia się Boga Ojca”;

- s. 106 – jest: „... nam się Objawia”, winno być: „... nam się objawia”;
- s. 109 – jest: „Dzięki Objawieniu się Boga...”, winno być: „Dzięki objawieniu się Boga...”;
jest: „Bóg najpełniej Objawił się...”, winno być: „Bóg najpełniej objawił się...”;
- s. 112 – jest: „ukazywać Boga w jego wielkości”, tak, aby na ile to możliwe ukazać Jego ‘wizerunek’”; winno być: „ukazywać Boga w Jego wielkości, tak aby, na ile to możliwe, ukazać Jego ‘wizerunek’”;
- s. 115 – nr przypisu (678) w tekście niepotrzebnie zapisany kursywą;
- s. 120 przypis 722 – opis bibliograficzny czasopisma „Kieleckie Studia Teologiczne” jest nieprecyzyjny i sugeruje kolejny numer w danym roczniku, podczas gdy jest to rocznik – winno być: „Kieleckie Studia Teologiczne” 7 (2008);
- s. 127 – jest: „Krzyż jest miejscem wyjątkowego Objawienia się Syna Bożego...”, winno być: Krzyż jest miejscem wyjątkowego objawienia się Syna Bożego...”;
- s. 129 przypis 794 – jest: F. G. Brombilla, winno być F. G. Brambilla; w zdaniu: „W Ukrzyżowanym objawia się miłość, która na nowo łączy człowieka z Bogiem, ponieważ, jak zaznacza Ratzinger, to właśnie...” winien być przecinek, tak jak zaznaczono;
- s. 137 – przypis 863 jest powtórzony dwa razy; przecinek po tytule *De Trinitate* w tekście pracy winien być zapisany czcionką prostą;
- s. 143 – jest *dunu*, winno być: *donum*;
- s. 155 – jest: Lubackiem, winno być: Lubakiem;
- s. 164 – jest: „w posłuszeństwie do Dekalogu...”, winno być: „w posłuszeństwie wobec Dekalogu...”;
- s. 185 – jest: „Poszerzył go...”, winno być: „Poszerzył je...” (ponieważ chodzi o znaczenie cierpienia);
- s. 188 – jest: „... jej założyciel przeszedł przez granice śmierci”, winno być: „... jej założyciel przeszedł przez granicę śmierci”;
- s. 196 – jest: „... stanowi realną formą śmierci”, winno być: „... stanowi realną formę śmierci”;
- s. 212 przypis 1332 – jest: „Łódzkie Studia Teologiczne” (2011), nr 20..., winno być: „Łódzkie Studia Teologiczne” 20 (2011),...;
- s. 244 przypis 1525 – jest: K. Kucha, winno być: K. Kaucha;
- s. 288 – jest: Pokrzywiński R., winno być: Pokrywiński R.